

Jan Sokol
Člověk
jako osoba

FILOSOFICKÁ ANTROPOLOGIE

VYŠEHRA D

Copyright © Jan Sokol, 2016

ISBN 978-80-7429-682-6

OBSAH

ÚVOD	11
Osoba jako ohrožený druh	17
Osoba jako pojem	21
I. ČLOVĚK ZVENČÍ	25
1. Podivný živočich	26
2. Vnímání, zvědavost, učení	38
3. Muž a žena	42
4. Rod, kmen a populace	47
5. Společenský živočich	58
6. Vesnice a město	66
Exkurz: Mobilita a doprava	76
7. Řeč a jazyk	78
8. Jazyk a národ	88
Exkurz: společenská komunikace	98
9. Výchova a vzdělávání	102
II. VLASTNÍ ZKUŠENOST	109
1. Fenomenologická metoda	110
2. Svět a smyslová zkušenost	114

3. Věci, pojmy, slova	119
Exkurz: Fenomenologie a malířství	123
4. Dospívání a dospělost.	126
5. Jak se máme?	136
6. Jednání, svoboda a zvyk	142
7. Přítomnost, čas a nadhled	147
Exkurz: Při sobě a bez sebe	153
8. Dějinnost	158
9. Stárnutí a smrt	164
10. Co po nás zůstane?	173

III. DRUHÝ – TY 179

1. Osoba jako role	180
2. Vlastní jméno	185
3. Řeč a rozhovor	191
4. Pravda, omyl a lež	203
5. Tvář	211
6. Čest, ctnost a úcta	217
7. Po dobrém a po zlém	225
8. Vina, trest a smíření.	230
9. Láska jako péče o druhého	236
10. Osoba, společnost a svoboda	240

DOSLOV 247

Literatura	251
Užité zkratky biblických knih:	264
Rejstřík	265

OSOBA:

„Člověk je, co všichni víme.“

Démokritos, zl. B 165

„Jednotlivá podstata rozumem obdařené přirozenosti.“

Boëthius, *Contra Eutychem*, III, 5

**„To zvláštní a jedinečné v rozumných podstatách,
které ovládají své jednání a nejsou jen puzeny k činnosti
jako jiné, ale činí samy ze sebe.“**

Tomáš Akvinský, *Summa theologiae I*, 29, 1, resp.

**„To nejdokonalejší v celé přírodě, co jest samo pro sebe
v rozumové přirozenosti.“**

Tomáš Akvinský, *Summa theologiae I*, 29, 3, resp.

„Trvalá totožnost rozumné bytosti se sebou samou.“

J. I. Locke, *Essay concerning human understanding* 2, 27.

„Ten subjekt, jemuž lze přičítat jeho jednání.“

I. Kant, *Metaphysik der Sitten*, str. AB 22

**„Takový subjekt, pro nějž jeho subjektivita jest,
neboť v osobě jsem cele pro sebe: je to jedinečnost svobody
v čistém bytí pro sebe.“**

G. W. F. Hegel, *Základy filosofie práva*, § 35

„Konkrétní a podstatná jednota bytí aktů rozmanité povahy.“

Max Scheler, *Der Formalismus in der Ethik*, str. 384

„Jednotlivě přisuzované omezení co do možností jednání.“

N. Luhmann, *Die Soziologie und der Mensch*, str. 148

vznik lidské osoby nesmírně důležité a pochopitelně záleží na tom, kdy a jak k němu dojde.⁶⁹ Zda je malý člověk dokáže pochopit jako střetnutí s řádem a začne si tak vytvářet představu spravedlnosti, anebo zda se mu ukáže jen jako střet dvou libovůlí, v němž vítězí ten silnější, nebo dokonce bezohlednější. Zda mu dospělí laskavou a srozumitelnou důsledností předvedou, co je skutečná autorita, která sice omezuje, o níž se však lze také spolehlivě opřít. Nebo zda mu ji svou tvrdostí a malicherností zoškliví, případně zda je utvrdí v tom, že se chovají vlastně stejně jako ono, to jest zkoušejí, co jim projde, a využívají přitom jen své převahy. V tomto případě si dítě pochopitelně počká, až se síly vyrovnají – a pak svým zděšeným vychovatelům všechno s úrokem vrátí.

3. MUŽ A ŽENA

Předávání života je, jak jsme viděli, pro všechno živé ústřední téma: pokud se nepodaří, živočich vyhyne. Nebo obráceně: na světě se udržely jen ty organismy, které se o předávání života dokázaly dobře postarat.⁷⁰ Co to znamená, je pěkně vidět už na rostlinách: to, čemu říkáme „květiny“, jsou vlastně jen pohlavní projevy rostlin, bez nichž by laik různé druhy sotva rozlišil. A jak je postaráno o oplození a vznik semen, může si každý prohlédnout třeba na kukuřičném klasu: pod několikanásobným obalem je ještě vrstva bělavých vláken, která slouží jen k tomu, aby se pylové zrnko bezpečně dostalo k vajíčku, jež je před nepohodou dobře ukryto. Podobně pozoruhodné jsou i způsoby, jimiž se rostliny snaží co

⁶⁹ V některých společnostech je okamžik tohoto vystavení „tvrdé realitě“ pevně stanoven a institucionalizován. Tak se mnoha pozorovatelům např. japonské společnosti zdá, že chlapcům do deseti let dovoluje úplně všechno, kdežto od tohoto věku na ně náhle vkládá téměř plnou odpovědnost dospělého. K tomu je však musela už předtím nějak vybavit. – Obecně asi platí, že tento výchovný krok spadá převážně do kompetence muže, otce, která je v jistém věku pro mladého člověka nenahraditelná.

⁷⁰ Evoluční biologové Williams a Trivers právem zdůraznili, že se to týká druhu, resp. příbuzenské linie, nikoli jednotlivce – odtud Dawkinsova provokativní teze o „sobeckých genech“ (Wright, *Morální zvíře*). Wrightova zajímavá kniha jinak předvádí všechny protimluvy biologického determinismu: geny „chladně kalkulují“, kdežto „emoce jsou jen vykonavatelé záměrů evoluce“ (str. 95) a žena pro muže „stroj na výrobu dětí“ (str. 103). Výchozí hypotézu genetické determinace si pokaždé „musíme uvědomit“, ale sami evoluční psychologové se nakonec shodnou v tom, že rozhodující je „vývoj tvárnosti“ čili „plasticita“ (str. 88).

nejlépe uplatnit svá semena: od křídélek a padáček, jež je mají dopravit co možná daleko (javor, smetanka), přes skořápky, jež je chrání (ořechy), a dělohy s výživou (hrách, žaludy), až po dužnaté návnady, které využívají k transportu semen různé živočichy (jeřáb, třešň).

S lidským rozmnožováním je ovšem problém: jak je spolehlivě zajistit u živočicha, který není bezpečně a spolehlivě řízen svými vrozenými automatismy? Proto je právě u člověka pohlavní stránka neobyčejně rozvinuta. Jako většina vyšších živočichů existuje i člověk ve dvou pohlavních variantách, které se od sebe liší nejen primárními, ale i tzv. sekundárními pohlavními znaky. Proč? Pohlavní dimorfismus, dvojtvárnost, vznikl patrně také pohlavním výběrem jako jistá přednost, zároveň ale podporuje rozmnožovací soutěž: rozmnožení se podaří jen těm jedincům, kteří to u svých protějšků „vyhráli“, kteří si je našli a kteří je k tomu nějak přiměli. Můžeme předpokládat, že i tento selektivní prvek přispívá k udržení kvality populace. Kromě toho se při pohlavním rozmnožování – na rozdíl od bezpohlavního dělení – v každé generaci genetická výbava obměňuje, a to ne náhodně jako při mutacích, ale kombinací dvou životaschopných, tj. už vyzkoušených genomů. U některých živočichů k tomu přistupuje třetí důvod, který právě u člověka hraje mimořádnou roli: o potomky bude lépe postaráno, budou-li se o ně dlouhodobě starat dva dospělí.

Viděli jsme, jak se změnilo pohlavní vybavení člověka. Totéž platí o jeho bohatém sexuálním chování. Pohlavní pud jiných savců je sice také silný, omezuje se však na rychlou a nepřiliš výraznou kopulaci, často řízenou hierarchií ve skupině. Naopak lidské pohlavní jednání je neobyčejně bohaté a zabírá velké množství času. Zatímco děti vyrůstají spíše v pohlavně oddělených skupinách mezi kamarády, během dospívání objevují přitažlivost opačného pohlaví, opouštějí své party a vydávají se na klikatou cestu hledání individuálního partnera. Lidské dvoření má mnoho fází. Aby vůbec mohlo začít, pěstují lidská společenství řadu institucí, jako jsou společenské a taneční večírky, koncerty, korza a slavnosti, které k tomu přímo vybízejí. Začíná nezávaznými pokusy, z nichž je možné bez ztráty květiny ustoupit, pokud se nedaří. Různé „eroticke“ produkce sice šíří dojem, jako by se pohlavní setkávání mohlo obejít bez zbytečných průtahů a odbývat ráz na ráz, to se však týká jen setkání okrajových, případně náhradních (příležitostné „odskoky“, prostitute a podobně). Normální vznik lidského páru je vždy plný ozdobných okolků a rituálního

otálení, při nichž si oba postupně vyzkoušejí, zda spolu dokáží vyjít v různých situacích a vystačit si aspoň tak dlouho, jak je pro ně a jejich děti nezbytné.⁷¹

Této nekonečně pestré „předehře“ slouží také druhotné pohlavní znaky zejména u žen (hýždě, prsa, rty), které naznačují a zastupují zakryté pohlavní orgány. Od pohledů a oslovení k letným dotekům, laskání a polibkům se tak zároveň zkouší i buduje příští vztah, až nakonec vede k extázi pohlavního styku, který může být pro oba nesmírně silným zážitkem – zejména pokud se v něm dokáží synchronizovat.⁷² Tím ovšem obvykle vzniká cosi i citově závazného a trvalého, co už se nedá bez velikých ztrát zrušit: reálný podklad párového manželství a věrnosti.⁷³

Proti monogamní párové vazbě a věrnosti sice dlouhodobě působí jednak zvyk a omrzení, skutečnost, že nové a neznámé přitahuje víc, jednak množství jiných pohlavních podnětů zejména ve městě. Podporuje ji však společenský obyčej, veřejné a obřadné uzavírání sňatků i zájem o děti. V moderní společnosti, kde rodinu nedrží pohromadě majetek, nýbrž osobní a citové vztahy,⁷⁴ kde prakticky ztratila svůj hospodářský význam a člověk se snadno uživí sám, není tak překvapivé, že se velká část manželství rozpadá, ale naopak skutečnost, že značná část se přesto udrží pohromadě, což má pro společnost nesmírný význam. Přes všechna romantická líčení nesnesitelných rodinných problémů i půvabů „volné lásky“ je totiž monogamní rodina asi jediným přijatelným prostředím, a to nejen pro děti. Ivo Možný vysvětluje, že revoluce sice bývají vůči rodině nepřátelské, protože v ní vidí „konkurenční loajalitu“, která překáží transformaci lidí v dav; nicméně když se iluze rozplynou, ukáže se, že „nejlepší *survival kit*, krabička poslední záchrany pro zlé časy je nakonec rodina“; „žitý svět“ je

⁷¹ Etologické souvislosti naznačují, že přinejmenším velká část typicky mileneckých gest je vývojově odvozena z péče o mláďata. Tak lidský polibek navazuje na krmění z úst do úst, objímání na mateřskou ochranu před nebezpečím, hlazení na péči o srst. I milenecká řeč je plná dětských obrátů, zdobnělin a vůbec „infantilismů“. Proto se Eibl-Eibesfeld domnívá, že instinkt péče o mláďata je pro člověka ještě základnější než instinkt sexuální (*Liebe und Hass*, str. 146nn). Také Schelsky je přesvědčen, že rodina na sexualitě sice staví, jejím vlastním posláním je ale péče o děti (*Soziologie der Sexualität*, str. 29).

⁷² H. Schelsky mluví o „akcentování požitku“ u člověka vůbec, například také v jídle (*Soziologie der Sexualität*, str. 13).

⁷³ Tomuto důsledku se musí i prostitutky cílevědomě bránit např. tím, že se vyhýbají polibku a styk časově omezují.

⁷⁴ De Singly, *Sociologie současné rodiny*, str. 11.

totiž, navzdory vši rétorice, bytostně konzervativní.⁷⁵ D. Morris přesvědčivě ukazuje, jaké neřešitelné problémy přináší jiná alternativa – harém.⁷⁶ Naproti tomu Eibl-Eibesfeld,⁷⁷ který také zdůrazňuje nezbytnost pevného svazku a individualizované lásky, pokládá i polygamii za možnou alternativu. Velký počet rozvodů a následných sňatků, „sukcesivní polygamie“, o tom patrně svědčí. Schelsky shrnuje,⁷⁸ že trvalá monogamie zůstala ve všech společnostech jen více či méně dosažitelným ideálem, který musí strpět jisté výjimky – hetéry, gejši, milenky nebo prostituci – a to právě v zájmu udržení monogamního ideálu. Také žárlivost, ač může působit spoustu trápení a není právě hezká, ve skutečnosti pevné vztahy podporuje.⁷⁹

Zde bychom ovšem měli připomenout, že právě ve vztahu k reprodukci se role ženy a muže v páru významně liší: období plodnosti je v životě ženy výrazně kratší, žena musí do svého dítěte nesrovnatelně více investovat, a nese proto také podstatně větší, dlouhodobé riziko nejen gestace, ale také kojení a výchovy. Těhotenství a péče o malé děti je ostatně dodnes jistý – a v moderní společnosti značný – handicap, například v profesní kariéře a společenském uplatnění žen. Z tohoto biologicky daného předpokladu lze patrně také odvodit i další odlišnosti mezi mužem a ženou v oblasti chování a lidské kultury. Protože těhotenstvím více a hlavně dlouhodobě riskuje, mívá žena silnější zájem na udržení páru a je to často také ona, kdo více myslí na zájem budoucích dětí. Odtud lze také vysvětlit odlišnou „strategii“ ženy a muže při výběru partnera, větší opatrnost při navazování vztahu a důraz na jiné vlastnosti.⁸⁰

Vzhledem k dlouhému těhotenství a ještě delšímu období „bez-mocného“ dětství je právě trvalost a výlučnost rodičovského páru zvláště žádoucí a lidské sexuální jednání ji také, jak jsme viděli, podporuje. Zatímco ještě u některých primátů, kteří žijí ve skupinách, se samice o potravu pro sebe i pro mládě musí starat úplně

⁷⁵ De Singly, *Sociologie současné rodiny*, str. 28, 34.

⁷⁶ Morris, *Lidský živočich*, str. 139.

⁷⁷ Eibl-Eibesfeld, *Liebe und Hass*, str. 182.

⁷⁸ Schelsky, *Soziologie der Sexualität*, str. 34.

⁷⁹ Pozoruhodný je i objev „blokačních“ spermií, které snad brání přístupu cizích spermií do dělohy, a byly by tedy jakýmsi fyziologickým orgánem žárlivosti (Morris, *Lidský živočich*, str. 146). Naopak společenská a kulturní omezování pohlavních příležitostí žen – zákaz vycházení, zahalování tváře, ženská obězka – se dnes udržují jen v některých afrických a islámských společnostech.

⁸⁰ Wright, *Morální zvíře*, str. 46, 70 aj.

sama, vede párová rodina k výraznému rozdělení úloh. To je zřetelně kulturního původu a činnosti mohou být v různých společnostech rozděleny velmi odlišně: někde leží hlavní tíha zemědělských činností právě na ženách, jinde je typicky ženskou činností hrnčířství nebo obchod, kdežto pouze lov, boj a zpracování kovů jsou zpravidla vyhrazeny mužům.

V jednotlivých archaických společnostech je však toto rozdělení velmi rigidní a přímo splývá s definicí pohlaví. U jihoamerických indiánů Guayakí platí, že muž je samozřejmě lovec a jeho atributem je luk, kdežto atributem ženy je košík. Francouzský etnolog Pierre Clastres popisuje případy lidí, kteří se sice narodili jako muži, ale pro nedostatek odvahy či lovecký neúspěch skončili jako ženy. Patrně homosexuální Krembegi si už jako dospívající místo luku vyrobil košík, chodil se ženami sbírat ještěrky a larvy a žil s rodinou, kde pomáhal v domácnosti. Netěšil se sice velkému respektu, ale protože rozdělení činností respektoval, nebyl ani terčem posměchu. Zato jinému soukmenovci, který jako lovec neobstál, ale se svým košíkem se nikdy nesmířil, se i děti posmívaly.⁸¹ Pozoruhodná ilustrace ke kulturní konstrukci genderu.

Párovou rodinu a schopnost jasného rozdělení rolí pokládají někteří antropologové za rozhodující „selekční výhodu“ jinak velice riskantního živočicha.⁸² Vznik párové, monogamní rodiny totiž podpořil i spolupráci ve větších skupinách: na rozdíl od skupinových primátů, kde vedoucí samec musí neustále bojovat o své vůdčí postavení a bránit je proti dotírajícím konkurentům, mohou být vztahy mezi muži v lidské skupině méně napjaté a více kooperativní.⁸³

Sexualita, u člověka patrně už od počátku uvolněná z přímé souvislosti s plozením potomků, jako by v současné společnosti tuto souvislost téměř ztratila a stala se jen jednou z životních příjemností. Tradiční společnosti ji totiž, jak jsme viděli, svázaly řadou omezení a zákazů, které z funkčního hlediska aspoň zčásti zastoupily ztracenou instinktivní jistotu. Ač samozřejmě nepřipadá v úvahu, že by tato různá sexuální omezení, ať rituální, nábožen-

⁸¹ Clastres, *Kronika indiánů Guayakí*, kap. 7.

⁸² Naopak J. van Lawicková (*Ve stínu člověka*, str. 210nn) popisuje řadu případů, kdy mladý šimpanz nepřežil smrt matky, a to i ve věku tří až pěti let, kdy už se dokázal uživit téměř sám. Nedokázal však snést společenské osamění, takže po ztrátě matky rychle sešel a zahynul.

⁸³ Dobzhansky, *Mankind Evolving*, str. 199; Murphy, *Úvod do kulturní a sociální antropologie*, str. 78; Wright, *Morální zvíře*, str. 108.

ská nebo právní, byl někdo chytrý „vymyslel, aby“, přece hrála vždycky důležitou úlohu. Jednak podporovala žádoucí stabilitu rodiny, bránila úplnému osamostatnění sexuality, čímž hájila zejména zájmy dětí, a konečně zajišťovala, aby se podstatná část lidské „energie“ uplatnila jako motiv i v jiných oblastech života. Tomuto fenoménu „sublimace“ připisuje S. Freud hlavní roli při vzniku a rozkvětu lidské kultury. Jako se totiž člověk v mnoha ohledech vyznačuje nedostatkem specializace, platí podle Freuda něco podobného i pro jeho motivy. Uvolněná lidská sexualita, která už není pevně svázána jen s plozením dětí, je patrně účinná a potřebná tam, kde by člověku jinak chyběla motivace. Přesto tuto prostou mechanickou či podle Aronsona „hydraulickou“⁸⁴ představu tlaku či „energie“, která se pouze přelévá jinam, laboratorní pokusy a přesná psychologická šetření vyvracejí, stejně jako představy o „vybití“ agresivity ve sportu.⁸⁵ Pro sexualitu je zřejmě třeba hledat výklad hlubší, jemnější. Helmut Schelsky⁸⁶ ukazuje, že přísnou kulturní regulací sexuality člověk vlastně dovršuje proměnu své podnětové struktury a dostává i tento velice silný podnět povolna pod kulturní kontrolu. Odtud je pak už jen krok k tomu, aby odstraněním tradičních zábran v této oblasti dosahoval dalšího podstatného „uvolnění“: další podstatnou stránku své existence, dosud částečně řízenou neosobními pravidly a zákazy, přebírá nyní do svých rukou. To ovšem znamená také na vlastní odpovědnost. Dokáže ji zvládnout?

4. ROD, KMEN A POPULACE

Příbuzenské vztahy, které jsou v lidských společenstvích daleko rozvinutější a zpravidla kulturně vymezené, tvoří také základ společenské organizace. Pravidla pořádání společenství se sice v různých kulturách značně liší, vycházejí však ze stejných kořenů:

⁸⁴ Aronson, *The Social Animal*, str. 163.

⁸⁵ Eibl-Eibesfeld, *Liebe und Hass*, str. 84, na jedné straně předpokládá, že agresivita, která nenajde způsob vybití, se v člověku hromadí a městná, zároveň však cituje i K. Lorenze, že důsledkem silně permissivní výchovy jsou silně agresivní jedinci. Odmítá sice naivní představu, že člověk je vybaven určitým pevným objemem agresivity, nebere však v úvahu skutečnost, že i „odreagování“ většinou znamená násilné jednání, které pravděpodobnost dalšího násilí zvyšuje. K tomu se ještě vrátíme.

⁸⁶ Schelsky, *Soziologie der Sexualität*, str. 95.

REJSTŘÍK

- abstrakce 40, 83
adopce 51
adresant 81, 193
agresivita 47, 62, 74, 229
aktivita 113, 212
Alain 142
alter ego 215
altruismus 60
anarchie 73
anatomie 27, 28, 34
anomie 73
anonymita 74, 187
antropologie 15, 33, 86, 109,
160
Aristotelés 14, 20, 39, 71, 85,
86, 105, 121, 142, 143, 145,
172, 208, 221, 234, 235, 248
Aronson, E. 47
artikulace, dvojí 90
askeze 139
asyl 97
Augustin 148, 150, 222
automatismus 220
automatizace 147
automobil 77
autonomie 97, 173
autorita 42, 159, 213, 217, 228
baby-schéma 33
Bachofen, J. J. 52
bariéra
 jazyková 230
Benedictová, R. 50, 145
Benveniste, E. 61, 193
Bergson, H. 104
Berne, E. 129, 160
bezdomovci 71, 97
bezpečí 153
Bible 83, 86, 91, 162, 235
bipedie 28, 29, 117
bohatství 69, 72, 215
bohoslužba 103
boj 145
Bolk, L. 31
Bourdieu, P. 147, 185, 226, 227
budoucnost 133, 150, 151, 153
byrokracie 95
byt 50, 72
bytí 131, 132, 134

- Cassirer, E. 21, 60, 79, 92–95,
 116n, 151, 152, 159, 161, 203
 celek 168
 života 129, 160, 219
 civilizace 12, 138, 139
 cizí 70
 cíl 128, 137, 198, 228, 241
 Clastres, P. 46
 Comte, A. 163
 ctižádost 74, 217
 ctnost 220, 222, 223
 cynismus 220
- čas 110, 118, 147, 168
 cyklický 162, 163
 slovesný 92
 volný 12, 105, 140, 241
 časový dvorec 149
 čelisti 29, 30
 čest 172, 208, 217, 218, 219, 220,
 222, 223
- daně 61, 69
 dar 64, 66, 225
 Darwin, Ch. 163
 demografická revoluce 56
 demografie 54
 demokracie 96, 107, 200, 241
 Desatero 222, 233
 dědictví 50
 dějinnost 134, 162, 163
 dějiny 162
 dělba činností 139, 140
 dělba práce 59, 210
 děti 33, 43, 44, 51, 55, 57, 167,
 175, 202
 dětství 159
 prodloužené 105
 dialog 225
 diskriminace 58
 diskuse 200
 dílo 175, 176, 177
 dítě 41, 80, 82, 86, 119, 121,
 237, 238
 dům 52, 140
- dluh 66, 249
 dobré jméno 188
 domácnost 52
 domov 40, 153
 doprava 77
 dospělost 219
 dospívání 33, 103
 drogy 158
 druhý 116, 214
 duše 21, 175
 Durkheim, E. 73, 203
 dvoření 43
- Eibl-Eibesfeld, I. 25, 33–36, 39,
 41, 44n, 47, 49, 51, 61–63, 96,
 230, 242
 eidetická variace 121
 emancipace 137, 240, 241, 248
 embryo 31
 embryogeneze 31
 epoché 126
 Ericsson E. 129
 etika 71, 135, 233, 234
 etiketa 74
 etnologie 15, 34, 109
 etologie 35, 44, 79, 120
 euthanasie 170, 172
 evoluční výhody 33
 existence 212
 exogamie 49
 experiment 210
- fantazie 85
 feministické hnutí 58
 fenomén 112, 114, 123, 125
 fenomenologická redukce 111
 fenomenologie 110, 131
 fenotyp 160
 filosof 130
 filosofie 40, 200
 školská, scholastika 106
 Freud, S. 41, 47, 66, 110, 129
 Fromm, E. 129
 fylogeneze 31

- Gadamer, H.-G. 81
 gang 72
 Gehlen, E. 31, 39, 71
 Gehlen, A. 25, 31n, 35, 39, 71,
 86n
 gender 46
 genetická vzdálenost 26
 genetika 26
 genom 43
 genotyp 160
 gesto 30, 44, 79, 80, 87, 95, 223
 ghetto 73
 Gilgameš 17
 globalizace 102

 habitualizace 134
 habitus 220
 Haeckel, E. 31
 Hegel, G. W. F. 108, 163
 Heidegger, M. 130, 131, 132,
 134, 135, 136, 146, 192
 Hérakleitos 120
 Herder, J. G. H. 87, 96, 163
 hlad 138
 hladovka 228
 hledisko 124
 hlásky 90
 hněv 80, 156
 Hobbes, Th. 215
 hodnocení 118
 hodnota 117, 219
 homosexualita 46, 57
 hostina 60, 61, 66
 hra 40, 84, 144, 199, 200, 230
 jazyková 196
 profesionální 146
 řečová 198
 hradby 68
 hranice 75, 145
 hrdinství 169
 hrob 140, 174
 Humboldt, A. von 79, 80, 117,
 192
 Husserl, E. 110, 112, 121, 149,
 215

 hustota osídlení 55
 hypotéza 210
 Sapir-Whorfova 93

 Chomsky, N. 82
 chování 33, 36
 chrup 30

 idea 122, 176
 ideologie 130
 individualismus 105
 informace 39, 81, 82
 instinkt 34, 35, 36, 103, 107, 143
 instinktivní jistota 46
 instituce 43, 105, 134, 135, 153,
 176, 239, 245
 intence 86, 113, 131, 156, 215

 jazyk 12, 30, 80, 82, 84, 89, 90,
 91, 93, 94, 98, 177
 flexivní, aglutinační,
 analytický 91
 kreolský 91
 mateřský 82, 89, 94
 státní 95, 96
 znakový 90
 jazyk (orgán) 30
 jazyková kompetence 82, 89
 jazyková oblast 52, 95
 jednání 36, 86, 113, 142, 145,
 147, 150, 182, 218, 233
 Jespersen, O. 41, 79, 84, 87, 90,
 92, 95, 178, 186n
 já 18, 131, 201
 menšina 96
 menšiny 74
 jméno 40, 53, 83, 122
 křestní 189
 rodové 189
 Jung, C. G. 129

 kalendář 162
 Kant, I. 14, 15, 25, 39, 61, 110,
 137, 159, 180, 221, 223, 227,
 234, 248

- kariéra 57
 kasty 49
 kategorie 91
 kauzalita 41, 152
 kázeň 139
 klan 52
 klovací řád 73
 kmen 52, 58, 68, 161
 Komenský, J. A. 106, 169
 komunikace 30, 37, 79, 80, 81, 84, 87, 89, 98, 242
 končetiny 28
 konečnost 114, 163, 165
 konflikt 72, 199
 konformita 232
 korupce 69
 kreacionismus 30
 krása 114
 kritika 223
 křesťanství 130, 236, 240
 kula 65
 kult předků 174
 kultura 12, 36, 38, 103, 176, 177

 lež 204, 208, 210
 lebka 28
 legitimita 213
 Leibniz 115, 149, 216
 levák 118
 Lévinas, E. 135, 136n, 167, 201, 205, 212–216, 230, 236, 253
 Lévi-Strauss, C. 54, 95
 liberalismus 240, 242
 Linné, C. 121
 láska 157, 202
 lítost 203
 Locke, J. 215
 Lorenz, K. 33, 36, 47, 229
 lov 75
 lovec 59

 mafie 72
 majetek 50, 51, 67, 68, 141, 175
 soukromý 75
 Malinowski, B. 65

 manželství 44
 Manuův zákoník 53, 239
 maska 212
 masová média 95, 230
 masovost 19
 matka 63, 108, 121, 216
 matriarchát 52
 matrilokalita 50
 Mauss, M. 15, 64
 město 55, 66, 68, 77, 90, 162, 225
 migrace 95
 minulost 135, 150, 151, 220
 mír 214, 223, 231, 245
 mluvčí 194
 mobilita 54, 69, 76, 97
 moc 68, 212
 státní 191
 modlitba 62, 202
 moieta 48
 monáda 216
 monogamie 44
 možnost-být-celý 134
 možnosti 133, 143, 145, 166, 169
 Možný, I. 44
 Morris, D. 29n, 45, 59
 mrav 231
 muž 46, 57, 58, 59, 63
 multikulturalita 96
 my 62, 81, 193
 mýtus 87, 159, 161, 168

 nacionalismus 97
 naděje 135, 162
 napětí 72, 74
 nebezpečí 228
 negace 93
 nejistota 127, 130
 neolokalita 50
 neoténie 31
 nepřátelství 230
 neslyšící 84, 86
 neřest 221, 222
 nevědomí 110
 nezabije 135, 213

- nezaměstnanost 242
 nezávislost 220
 Němci 89
 náboženství 16, 61, 104, 127,
 162, 202
 náčelník 52, 60, 65, 105
 Nietzsche, F. 169, 173, 223, 239
 národ 95
 národní obrození 96
 násilí 214, 227, 228
 nástroje 68, 139
 nátlak 227
 nářečí 89
 nouze 138, 238
 nuda 137, 149
- občan 106, 130
 oběť 60, 66, 171
 obchod 65, 68, 69
 obilí 67, 69
 obživa 59, 141
 objekt 120
 objektivita 110
 obličej 79, 211
 obstarávání 136
 obydlí 140
 očekávání 149, 150
 oči 29, 79, 119
 odpovědnost 19, 104, 143, 175,
 214, 234
 za druhého 238
 odpuštění 235
 odsouzenec 153
 odstup 105, 112, 125, 140, 143,
 156, 161, 164, 167, 205, 224,
 233
 omyl 204, 210
 organizace 155
 orientace 114, 116, 117
 ortodoncie 29
 oslovení 195
 osoba
 gramatická 192
 právníká 194
 osud 135
- osvětí 132
 osvícenství 106, 242
 otec 42, 66, 108
 otázka 196
- paleontologie 34
 paměť 150, 176
 paradigma 93
 Parmenidés 154
 Patočka, J. 129, 135, 260
 patriarchát 52
 patrilokalita 50
 patron 189
 patronymikum 190
 péče 170
 sociální 238
 péče o mláďata 62
 peníze 139, 226
 perspektiva 124
 pidžin 90
 Pinker, S. 72
 písmo 86, 90, 99, 160
 plastičnost 36
 Platón 36, 83, 86, 105, 154, 168,
 172, 182, 199, 200, 221, 240
 Plessner, H. 35
 pláč 35
 plánování 151
 půjčka 226
 půst 139
 pobyt 113, 131, 132
 pocta 218
 podpis 187
 podruh 52
 podstata 123, 127
 pohádka 159
 pohlavní
 dimorfismus 43
 orgány 29
 znaky 43
 znaky, druhotné 29, 44
 pohostinnost 223
 pohostinství 62, 97
 pohřeb 173, 174
 pojem 121, 122

- pokožka 30
 pokrok 163
 polibek 44
 polis 105
 politika 69, 191
 polygamie 45
 pomluva 218
 pomník 172
 pomsta 172, 236
 popularita 224
 porod 32
 portrét 125
 postavení 217
 posvátné 103
 poškození, handicap 122, 170
 potlač 64, 65
 potřeba 137
 pověření 194
 pozdrav 62, 84
 poznávání 36, 38, 86, 111, 130,
 132, 152, 242, 243
 pozornost 113, 119, 149, 154,
 157
 pracovní doba 241
 pravda 161, 171, 199, 203, 207,
 208, 210
 pravděpodobnost 204
 pravdivost 196, 204, 206, 210
 pravidla 41, 62, 95, 107, 145,
 153, 177, 221, 230, 245
 etická 222
 pravý 118
 prestiž 74
 práce 37, 75, 139
 princip reality 41
 právo 12, 103, 153, 232, 234
 lidské 240
 volební 241
 prognathie 29
 propaganda 230
 prostituce 43
 prostor 110, 116
 prostředí 37, 113
 prsty 28
 prvorozenství 51
 psychický teror 227
 psychologie 129
 předek 52
 předmět 110, 111
 předstih 133
 předsudek 202
 překlad 91
 překvapení 149
 přičítání (příčetný) 218, 219
 přání 63
 přátelé 71
 přátelství 80, 226
 přiznání 219
 příběh 86, 168, 169, 223
 přibuzenství 53, 54, 58, 68
 agnátské 51
 kognátské 51
 příjmení 54, 190
 příležitost 150, 169, 242
 příroda 26, 161
 přísaha 208
 přítomnost 147, 149
 radost 80
 rasa 88
 rasismus 88
 reakce 36, 142
 referens 193, 196
 reflexe 156, 201
 reformace 106
 reinkarnace 175
 reklama 128, 144
 renesance 124, 163
 revolta 127
 revoluce 44, 73
 Riesman, D. 70
 rituál 43, 60, 62, 87, 160, 174,
 188, 214, 223
 rod 49, 52, 68, 161
 jmenný 92
 rodiče 41, 45, 49, 50, 52, 102,
 127, 159, 175, 228, 237
 rodina 44, 46, 50, 57, 105, 108
 role 74, 129, 192, 195, 220
 Rousseau, J. J. 41, 87

- rozhodování 143, 147, 170
 rozhovor 81, 196, 225
 rozmanitost 137
 rozmnožování 27, 43, 160
 rozum 248
 rozvažování 143
 ruka 28, 29, 63, 79, 119
- řád 42, 118, 162
 řeč 63, 82, 84, 98, 103, 122, 148,
 178, 206, 214
 řemeslo 68
 řidič 154
- sankce 234
 Sapir, E. 86, 91
 Saussure, F. de 82
 sběrač 59
 sdělování 79
 sebeobrana 228
 sebevražda 168, 171, 172, 229
 Seneca 173
 sexualita 34, 46, 129, 240
 sexuální chování 43
 Schelsky, H. 44n, 47, 50, 240
 scholé 105
 signál 84
 Simmel, G. 15
 sídliště 69
 sídlo 58
 skupina 37, 79
 národnostní 72
 totemická 48
 věková 48
 skutečnost 120
 slavnost 61, 66, 87
 slib 197, 208
 sláva 224
 Slované 89
 slovo 86, 122
 smích 35
 smíření 236, 245
 smlouva
 společenská 215
- smrt 33, 61, 69, 133, 162, 166,
 167, 169, 174
 smysl 127, 128, 134, 148, 166,
 171
 smysly 38, 114, 119
 socializace 19
 sociologie 15
 Sókratés 172, 199, 220, 232, 260
 souboj 217
 soud 167, 208
 soudce 145
 soukromí 72, 74, 140
 sousedství 54
 soutěž 58, 65, 141, 230
 spánek 155
 společenství 62
 jazykově-kulturní 97
 společné jídlo 60
 společnost 65, 208, 228
 masová 18
 městská 54
 moderní 243
 parazitní 72
 pastevecká 50, 52
 přemyslová 54, 56, 57, 141
 rodová 174
 sběračsko-lovecká 51, 174
 tradiční 46, 103, 104, 166
 zemědělská 50, 52, 55, 174
 spravedlnost 42, 145, 146, 214,
 232
 starost 113, 133, 135, 136, 137,
 154, 203
 o druhého 238
 statečnost 220, 222
 status 184
 staří 50, 71
 stav 217
 přírodní 215
 stát 68, 95, 237, 245
 stáří 33, 165, 169
 stůl 29
 strach 80, 134
 stres 71, 72, 74

- stroj 140
 struktura 94
 důvěry 54
 subjekt 120
 sublimace 47
 suverenita 228
 svědectví 160, 211
 svědek 208, 209
 svědomí 208, 218, 220, 223
 svět 38, 85, 115, 118, 124, 131, 161
 svátek 12, 50, 60, 61
 svoboda 12, 79, 104, 127, 140, 141, 143, 153, 205, 212, 214, 231, 233
 občanská 240, 241
 slova 199
 syndaktylie 28
- šikana 73
 škola 73, 105, 107, 160, 167
 písařská 105
 státní 95
 štědrost 215
 štěstí 40, 137, 138, 142, 224, 233, 241
- Tacitus 61
 takt 213
 Talmud 214
 technika 151
 televize 150
 teritorium 72, 75
 text 100
 těhotenství 31, 45
 tělo 119, 140, 173
 tradice 36, 80, 93, 94, 104, 127, 159, 167
 trest 232, 236
 trh 141
 tvar 121, 168
 tvář 125, 211, 212, 215, 217
 setkání s 213, 216, 228
 tváří v tvář 216, 232
 tvrzení 204, 206
- ty 201
 týkáni 195
 typ, lidský 88
- úcta 166, 217, 223, 224, 240
 předků 53
 účel 227
 učitel 106, 127
 udržitelný rozvoj 13
 Uexküll, J. von 38
 úkol 131
 uniforma 183
 úplatek 226
 uprchlíci 71, 97
 úřad 184
 úřady 69
 úsměv 35, 63, 74, 80
 uvolnění 47
 území 53, 67, 69
 úzkost 134
- vděčnost 203, 224
 velkorodina 52
 vesnice 65, 66, 67
 veřejné mínění 96
 veřejnost 107
 věc 39, 82, 112, 118, 119, 121, 214
 věčnost 163
 věčný návrat 162, 169
 věda 15, 20, 40, 151, 161, 199, 210, 243
 vědomí 149, 175, 205
 věk
 průměrný 56
 vášeň 156
 válečník 69
 vina 232, 235, 236
 vlastnictví 140
 občinnové 52
 vnímání
 smyslové 39, 110, 115
 volba 144
 vražda 72
 vržený rozvrh 133, 146

- vrstevník 102
 vtištění 107
 vyloučení 231
 vyprávění 85, 151, 158, 160, 177
 vyrábění 145
 vyvolení 214
 výběr partnera 54
 vzdělání
 povinné 106
 všeobecné 106
 výchova 103
 vzkříšení 175
 výměna žen 49
 výminek 50
 vzpomínka 85, 150, 158, 162,
 175
 výpověď 196, 204, 207
 performativní 197
 preskriptivní 197
 výraz 82, 213
 vzrušení 156
 vztah 215, 216, 225, 237
 institucionální 18
 osobní 18, 44
 společenský 200
 vztahy
 hierarchické 73
 vývoj 163
 člověka 32
 ontogenetický 32
 význam 94, 103
- Weber, M. 15
 Wittgenstein, L. 82, 196, 198
- xenofobie 75
- zaměstnání 75
 zbraně 140
 zdatnost 223
 zdvořilost 12, 64, 186
 Země 244
 zemědělec 52, 67, 230
 zemědělská revoluce 67
 zájem 107, 113, 119, 137, 228
- zákaz 46
 incestu 48
 kalkulovat 227
 zákon 95
 zákonitost 40, 152
 zásoby 67, 138
 závazek 63, 64, 66, 194, 226,
 239, 249
 závist 224
 zkouška dospělosti 105
 zkušenost 83, 84, 85, 93, 109,
 111, 151, 158, 159, 160, 165,
 175, 202, 239
 zlo 69, 229, 236
 zločin 236
 zločinnost 69
 zloděj 228
 zlomyslnost 224
 znak 87
 jazykový 98
 zobecnění 121
 zóna odstupu 70
 zorné pole 114, 115
 zpěv 87, 148
 způsob života 34, 102
 městský 57
 způsob obživy 51, 57
 zrakový klam 120
 zvědavost 134
 zvyk 165
- žebrák 238
 žebráček
 společenský 73
 žena 45, 46, 57, 58, 59, 63
 Židé 18
 žák 106
 žárlivost 45
 živé 26, 42
 život 117, 136, 168, 170
 posmrtný 174
 zdařilý 235
 životní poloha 139, 140
 životní prostředí 38

JAN SOKOL
ČLOVĚK JAKO OSOBA

Edice Moderní myšlení

Typografie Vladimír Verner
Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
roku 2016 jako svou 1431. publikaci
Vydání třetí, rozšířené, ve Vyšehradu první
AA 17,63. Stran 280

Odpovědný redaktor Martin Žemla
Vytiskla Těšínská tiskárna, a. s.
Doporučená cena 298 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7429-682-6